Sylwia Walenciuk

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Kształtowanie kompetencji wychowawczej studentów w procesie nauczania języka rosyjskiego

Proces edukacji młodych ludzi jest ważnym etapem nabywania umiejętności, zdobywania wiedzy, ale także – kształtowania postaw. Realizacja tego celu ukazana zostaje jako nieodłączny element procesu kształcenia młodzieży, w tym przyszłych nauczycieli. Punktem wyjścia rozważań jest próba wyjaśnienia użytej w tekście terminologii, czyli odpowiedź na pytanie, co rozumiemy pod pojęciem „kompetencja wychowawcza"? Nauczanie języka obcego ukazane zostaje jako pole, na którym interesujące nas zadanie może realizować się w sposób szczególny. U podstaw tego twierdzenia leży przeświadczenie o tym, iż nabywanie wiedzy z zakresu języka obcego ściśle wiąże się z pracą nad umiejętnością formułowania wypowiedzi, nawiązywania dialogu, wchodzenia w interakcje z innymi osobami, przy jednoczesnym uwzględnieniu tego, czym jest etyka i kultura słowa. Niniejszy artykuł jest również próbą udzielenia odpowiedzi na pytanie dotyczące warunków, jakie muszą zostać spełnione, aby kształtowanie umiejętności wychowawczych było efektywne i przyniosło pożądane rezultaty.

1. Wprowadzenie

Niniejszy artykuł jest próbą wyjaśnienia jednego z ważnych zjawisk, odnoszących się do procesu nauczania, który obok wielu celów, jakie są mu przypisane, ma również za zadanie kształtowanie określonych postaw uczestniczących w nim osób. Podjęte przez nas badania uwzględniają jeden z aspektów tego problemu, dotyczą bowiem kształtowania kompetencji wychowawczej. Realizacja wspomnianego wyżej zadania będzie rozpatrywana w kontekście, który skłania nas do spojrzenia na wielowymiarowy proces nauczania i uczenia się jako na ważny etap przygotowań do podjęcia w przyszłości pracy zawodowej jako wychowawcy, nauczyciela, wykładowcy. Jak wiemy, realizacji tego celu w toku studiów służyć mają przedmioty specjalnie do tego powołane, takie jak metodyka nauczania języków obcych, czy pedagogika, jednak nie mniej ważne są bez wątpienia interakcje z nauczycielem akademickim na co dzień, w czasie dowolnych zajęć. Nie trzeba chyba podkreślać, że umiejętności wychowawczych nie nabywamy w sytuacjach sztucznych, lecz kształtują się one w oparciu o doświadczenia.

W literaturze pedagogicznej możemy znaleźć różne definicje słowa „kompetencja". Według Czerepaniak-Walczak (1997: 87-88) jest to „szczególna właściwość podmiotu, wyrażająca się w demonstrowaniu na wyznaczonym przez społeczne standardy poziomie, umiejętności adekwatnego zachowania się, oraz w przyjmowaniu na siebie odpowiedzialności za nie". Inna z definicji mówi, iż jest to „zbiór wiedzy, umiejętności, dyspozycji, oraz postaw i wartości niezbędnych dla skutecznej realizacji założonych zadań" (Tkaczyk, 2008: 20).

Kompleksowe ujęcie pojęcia kompetencji przedstawia Dylak (1995: 37), który ujmuje ją jako złożoną dyspozycję, stanowiącą wypadkową wiedzy, umiejętności, postaw, motywacji, emocji i wartościowania.

Okoń (1996: 129) podaje, iż „w pedagogice jako zdolność do osobistej samorealizacji kompetencja jest podstawowym warunkiem wychowania; jako zdolność do określonych obszarów zadań kompetencja jest uważana za rezultat procesu uczenia się".

W ujęciu lingwistycznym kompetencja rozumiana jest jako zakres uprawnień, pełnomocnictw, zakres czyjejś wiedzy, umiejętności lub odpowiedzialności (od łac. competentia – odpowiedzialność, zgodność, uprawnienie do działania) (Szymczak, 1978: 977).

W niniejszym artykule, jak już mówiliśmy, podejmiemy rozważania dotyczące jednego z wielu rodzajów kompetencji, która rozpatrywana będzie w kontekście problematyki, dotyczącej procesu nauczania. Zgodnie ze spostrzeżeniami Strykowskiego (2003: 23), kompetencje nauczyciela możemy podzielić na: merytoryczne (dotyczące zagadnień nauczanego przedmiotu), dydaktyczno-metodyczne (dotyczące warsztatu nauczyciela i ucznia, metod i technik nauczania i uczenia się) oraz, właśnie, wychowawcze (dotyczące różnych sposobów oddziaływania na uczniów).

2. Kompetencja wychowawcza i jej komponenty

Chcąc zdefiniować, czym jest kompetencja wychowawcza, odwołamy się do rozważań Kondratjewej, która podkreśla, iż jest to umiejętność empatycznego podejścia do drugiego człowieka, a także zakres wiedzy o sposobach reagowania w rozmaitych sytuacjach. To także zdolność nawiązywania i podtrzymywania właściwej komunikacji z drugim człowiekiem, co nie byłoby możliwe bez posiadania systemu wewnętrznych zasobów i szczególnych, pożądanych cech osobowości:

„Воспитательная компетенция это многогранная способность, эмпатическое свойство, означающее сопереживание, знания о способах ориентации в различных ситуациях и свободное владение вербальными и невербальными средствами общения. Это способность устанавливать и поддерживать необходимые контакты с детьми и взрослыми; система внутренних ресурсов, необходимых для построения эффективной коммуникации и деятельности; ориентация в большом потоке информации, ее обработка и отбор, педагогическая рефлексия и особенные личностные качества" (Кондратьева, 2007: 66).

Należy zaakcentować, iż mówiąc o kompetencji wychowawczej mamy na myśli nie tylko określony zasób wiedzy i umiejętności, ale również zdobyte doświadczenia oraz wartości, dopełnione takimi czynnikami jak: cechy osobiste i postawy.

Na uwagę zasługuje podany przez autorkę powyższej definicji zestaw komponentów, które tworzą pełny obraz tego, czym jest kompetencja wychowawcza. Wśród nich możemy wyróżnić: komponent komunikatywny, informacyjny, regulatywny (normatywny), organizacyjny, oraz osobowościowy. Kondratjewa (Кондратьева, 2007: 67) szczegółowo omawia każdy z wymienionych elementów. Wskażemy tylko na niektóre z nich, według nas najważniejsze. Składowymi komponentu komunikatywnego będą: stabilność emocjonalna, umiejętność słuchania i wyrażania swoich myśli w sposób nie naruszający godności osobistej rozmówcy, kultura i etyka mowy. Drugi z komponentów,

informacyjny, wymaga od nauczyciela wiedzy z zakresu ogólnopojętej kultury, tradycji, dążenia do poszerzenia horyzontów myślowych oraz zapoznania się z doświadczeniem innych pedagogów. Komponent regulatywny to umiejętność świadomego kierowania swoim zachowaniem, zdolność planowania i wyznaczania celów, aktywne dążenie do ich osiągnięcia, ocena rezultatów, refleksja i zdolność orientacji w rozmaitych sytuacjach. Wśród pożądanych cech osobowości wymienić należy: tolerancyjność, empatię, elastyczność, odpowiedzialność, zdolność do twórczego działania, chęć samodoskonalenia się, uczciwość, poczucie humoru. Wreszcie ostatni z komponentów, organizacyjny, mieści w sobie takie elementy jak: dążenie do stworzenia przyjaznego mikroklimatu w grupie, zdolność do szybkiej oceny zmieniających się warunków zewnętrznych i dopasowanie do tego skutecznej strategii oddziaływań, umiejętność organizowania pracy indywidualnej i grupowej.

Wiemy już, jakimi umiejętnościami i cechami powinien wyróżniać się nauczyciel, który oprócz przekazywania wiedzy podejmuje także świadome działania wychowawcze. Oczywistym jest fakt, iż tylko kompetentny dydaktyk jest w stanie skutecznie wpływać na młodych ludzi, dla których czas edukacji, zwłaszcza okres studiów, to ważny etap przygotowań do pełnienia w przyszłości nowych ról. Profesjonalizm nauczyciela jest podstawowym warunkiem pomyślnego, efektywnego oddziaływania na uczących się, a także wartością, która pozwala wyznaczać nowe cele, nadawać kierunek aktywności, dzięki której możliwa jest realizacja kluczowych zadań. Wykładowca nie tylko przekazuje wiedzę; informacje, fakty w zakresie nauczanego przedmiotu, ale jest przede wszystkim wychowawcą, który odpowiada za kształtowanie określonych cech, postaw i umiejętności podopiecznych. Procesowi temu powinna towarzyszyć świadomość, iż proces nauczania dla części młodych osób jest ważnym etapem przygotowań do pełnienia w przyszłości podobnej funkcji – pracy w charakterze nauczyciela.

Powyższe wnioski skłaniają do postawienia zasadniczego pytania – w jaki sposób owo kształtowanie kompetencji wychowawczej studentów dokonuje się w praktyce?

3. Formowanie kompetencji wychowawczej na zajęciach dydaktycznych

Przypomnijmy, iż, jak zostało to zasygnalizowane w tytule, szczególnym obszarem, na którym mogą być realizowane omówione wcześniej zadania, jest nauka języków obcych. Dzieje się tak nie bez powodu. Aby ukazać specyfikę tego zjawiska, odwołamy się do interesujących rozważań Rogowej (Рогова, 1997: 76), która podkreśla, iż zajęcia z zakresu języka obcego niosą ze sobą ogromny wychowawczy potencjał. Studenci uczą się techniki komunikacji, pracują nad umiejętnością formułowania wypowiedzi, nawiązywania dialogu, wchodzenia w interakcje z innymi osobami, przy jednoczesnym uwzględnieniu tego, czym jest etyka i kultura słowa. Formułując wypowiedzi, młodzi ludzie kształtują nawyki nie tylko poprawnego językowo, ale również taktownego wyrażania swoich myśli. Umiejętność prowadzenia dialogu, nawiązywania kontaktu z drugim człowiekiem, przy tym zachowanie podstawowych zasad kultury słowa i bycia, to cechy, które zbudują wizerunek przyszłego nauczyciela-profesjonalisty. Zajęcia z języka obcego są, zdaniem wspomnianej wyżej badaczki, jedynym takim obszarem, gdzie proces nauczania sam w sobie może być podporządkowany realizacji celu, jakim jest przekazy-

wanie właściwych wzorców komunikacji. Słowo staje się narzędziem, które wykorzystujemy dla przekazania określonych treści, wyrażając przy tym szacunek i życzliwość względem współrozmówcy, niezależnie od jego „inności", czyli statusu społecznego, postaw światopoglądowych, przekonań itp.

Szczukin podkreśla, iż przekazywanie pozytywnych wzorców wychowawczych realizowane jest także poprzez kształtowanie pozytywnego stosunku osoby uczącej się języka, wobec kultury danego narodu. Mówiąc o właściwych postawach autor tekstu zwraca uwagę na kilka elementów, wśród których wymienić należy: przyjazne nastawienie wobec nosicieli obcego języka, system wartości moralnych, u podstaw którego leży szacunek wobec drugiego człowieka. Nie mniej ważny będzie pozytywny stosunek wobec samego języka, jak i kultury, historii innego narodu, zrozumienie motywów przemawiających za korzyściami płynącymi z uczenia się języka obcego, dostrzeżenie potrzeby posługiwania się tym językiem jako środkiem komunikacji w warunkach współpracy międzynarodowej i nie tylko. W celu uzupełnienia powyższych wniosków przytoczymy krótki fragment wypowiedzi Szczukina:

„Формирование активной жизненной позиции рассматривается в качестве важной задачи, решаемой в ходе учебно-воспитательной работы. Преподаватель при этом стремится выработать у учащихся чувство ответственности, уважения к окружающим людям, добросовестное отношение к труду. Воспитательная цель реализуется в процессе чтения и обсуждения текстов, бесед, встреч с носителями языка, экскурсий" (Щукин, 2003: 119).

Jedną z wielu form ćwiczeń (w ramach zajęć praktycznych), która służyć będzie realizacji wymienionych wyżej zadań, może stanowić dyskusja w języku obcym – prowadzona w oparciu o ustalone wcześniej reguły. Wśród nich powinny się znaleźć: zasada uważnego słuchania współrozmówcy, szacunek wobec pozostałych uczestników dyskusji, nawet jeśli prezentują odmienne poglądy, unikanie osądzania, krytykowania, oceniania innych przez pryzmat własnych przekonań itp. Podobny charakter będą miały ćwiczenia, polegające na prezentacji dialogu, czy też rozmowy sterowane, gdzie oprócz treści ważne będzie zachowanie poprawnych wzorców komunikacji.

Ciekawe spostrzeżenia na temat techniki prowadzenia dyskusji na zajęciach praktycznych z mówienia przedstawia w swym artykule Szlachow (Шляхов, 2005: 97-98). Badacz ten podkreśla, iż taka forma ćwiczeń językowych, jako jedna z bardziej wymagających form wypowiedzi, powinna zostać poprzedzona dokładnymi wskazówkami osoby prowadzącej zajęcia. Ich celem jest zaznajomienie uczestników procesu uczenia się z regułami prowadzenia dyskusji. Zasady te dotyczą kilku ważnych kwestii. Wśród nich znajdą się podpowiedzi dotyczące strategii i różnych sposobów argumentacji, ale również interesujące nas zagadnienia z zakresu kształtowania właściwych postaw. Mają one za zadanie regulowanie i kształtowanie pozytywnych zachowań, związanych z etyką mowy i poszanowaniem dla współrozmówcy. Zgodnie z tymi zasadami za niedopuszczalne uważane są wypowiedzi obraźliwe, godzące w uczucia uczestników dyskusji, jak też krytyka poglądów oponentów, mająca na celu poniżenie drugiego człowieka.

4. Warunki kształtowania kompetencji wychowawczej

Aby kształtowanie umiejętności wychowawczych było efektywne, muszą zostać spełnione określone warunki. Po pierwsze, jak już wspominaliśmy, kluczem do sukcesu jest postawa i profesjonalizm wykładowcy. Posiadanie wysokich kompetencji interpersonalnych przekłada się na sposób, w jaki prowadzone są zajęcia, oraz kształtuje charakter interakcji między uczestnikami procesu nauczania. Wszystkie te elementy tworzą pewien wzorzec, który studenci jako potencjalni nauczyciele z dużym prawdopodobieństwem będą w przyszłości odtwarzać, powielając określone zachowania. Ważne jest, aby to oddziaływanie w sferze wychowawczej dokonywało się w sposób świadomy, celowy i realizowane było w zgodzie z wieloma innymi zadaniami. Planowość w tym obszarze jest niezbędna dla osiągnięcia pożądanych rezultatów. Kompetencje wychowawcze to solidny fundament, bez którego trudno sobie wyobrazić osiągnięcie jakiegokolwiek sukcesu w zawodzie, o jakim mowa. Należy zauważyć, że właściwe oddziaływanie w tej sferze bezpośrednio wpływa na efektywność nauczania. Warunkiem owocnej pracy, patrząc na nią zarówno od strony nauczyciela akademickiego, jak i studenta, jest właściwa atmosfera, przyjazny klimat psychologiczny, co determinuje jakość relacji interpersonalnych. To z kolei sprawia, iż proces uczenia się języka obcego staje się bardziej interaktywny, a komunikacja między młodymi osobami nie jest sztuczna i formalna. Kształtowanie interesujących nas umiejętności wiąże się z dążeniem do rozbudzania i rozwijania aktywności poznawczej. Ważne jest, by student zainteresował się samym procesem zdobywania wiedzy i dostrzegł korzyści płynące z pracy w grupie. Nauczanie języków obcych to proces długotrwały, wieloetapowy, a w odczuciu młodych ludzi dosyć żmudny i pracochłonny. Jego efektywność mierzona umiejętnością komunikacji jest często słabo zauważalna, lecz w istocie odgrywa ona bardzo ważną rolę. Właściwe relacje między prowadzącym zajęcia a studentem, jak również poprawne i przyjazne interakcje w grupie to jeden z ważniejszych czynników wpływających na wzrost motywacji do uczenia się języka obcego. Wiemy doskonale, iż właściwa motywacja jest kluczem do sukcesu. Wychowawca, który potrafi ją obudzić i podtrzymać, nie tylko osiągnie doskonałe rezultaty w zakresie nauczanego przedmiotu, ale przekaże tę umiejętność przyszłym nauczycielom, którzy podejdą do postawionych przed nimi zadań z entuzjazmem i pasją.

Motywacja, według fachowej literatury, ma wiele definicji. Jest to zagadnienie bardzo obszerne tematycznie, dlatego w niniejszym artykule zasygnalizujemy jedynie to, co z punktu widzenia realizowanego tematu jest dla nas najważniejsze. Ogólnie przyjmuje się, że motywacja to coś, co skłania nas do działania w celu osiągnięcia określonego celu. Według Mietzel (2002: 354) „to szereg świadomych przekonań i wartości, na które początkowo wywierają wpływ najwcześniejsze doświadczenia, zgromadzone w sytuacjach związanych z osiągnięciami i cechy bezpośredniego środowiska, np. liczba sukcesów i porażek".

Wyróżnia się dwa rodzaje motywacji: motywację zewnętrzną i wewnętrzną. „Motywacja wewnętrzna pobudza do działania, które ma wartość samo w sobie; jej przykładem jest zainteresowanie lub zamiłowanie do czegoś. Motywacja zewnętrzna stwarza zachętę do działania, które jest w jakiś sposób nagradzane, lub które pozwala uniknąć kary; w szkole takiej motywacji sprzyja system nagród i kar (np. stopnie, stypendia) oraz cały zbiór przepisów regulujących tok nauki (studiów)" (Okoń, 2007: 160). Przykładem motywacji zewnętrznej, skłaniającej do wykonania zadania (narzuconego z zewnątrz) może

być nagroda, pochwała, akceptacja, ale także zewnętrzny nacisk w formie nadzoru lub nakazu (działania podejmowane są w celu uniknięcia nieprzyjemnych konsekwencji). Czynniki te, stosowane nieumiejętnie, mogą wywołać negatywne skutki: hamowanie spontanicznego działania, wywołanie u uczącego się poczucia bycia kontrolowanym, niechęci, zagrożenia oraz niskiej samooceny. Motywacja ta często zanika z chwilą ustania bodźca. O wiele trwalsza jest motywacja wewnętrzna.

Niebrzydowski (1989: 154-170) za motywację wewnętrzną uważa motywy uczenia się, rozumiane jako pragnienia powstałe pod wpływem wewnętrznych stanów, wyrażające się w czynnym dążeniu do działania. Za najważniejsze motywy wewnętrzne autor uznaje: bezinteresowną potrzebę zdobywania i rozumienia wiedzy, zainteresowanie nauką samą w sobie, ambicje, plany i dążenia życiowe, przekonanie uczniów o praktycznej przydatności zdobywanej wiedzy.

Proces nauczania, w którym kładzie się nacisk na właściwe oddziaływania wychowawcze, rozbudza w uczących się właśnie ten drugi rodzaj motywacji. Kompetentny wykładowca koncentruje się nie tylko na opracowaniu metod i technik transformacji wiedzy, lecz wykorzystuje mechanizmy, które motywują studentów do samodzielnej aktywności, kreatywności, wzbudzają ciekawość i chęć doskonalenia się w wybranej przez siebie dziedzinie. Działania wychowawcze zmierzają również do tego, by osoba ucząca się języka obcego samodoskonaliła swoje umiejętności w sposób w pełni świadomy, dostrzegając zależności między uzyskanymi efektami a czynnikami, które o tym decydują. Wewnętrzna motywacja i pasja, które towarzyszą poznawaniu innego języka, to elementy, których istnienie pozwala przypuszczać, iż kształcenie młodych osób, w tym przyszłych nauczycieli, zmierza we właściwym kierunku.

5. Podsumowanie

Podsumowując należy podkreślić, że kształtowanie kompetencji wychowawczej studentów to ważne zadanie, które powinno być realizowane równorzędnie z innymi celami, w ramach edukacji młodych osób. Dążenie do tego wynika z troski o dobre przygotowanie pedagogiczno-dydaktyczne przyszłych nauczycieli i wykładowców. Wszystkim nam zależy na tym, by wychowywać mądrych, zaradnych ludzi, którzy do wykonywanych zadań podejdą z zaangażowaniem i niezbędnym zasobem wiedzy. Nauczanie języka obcego to przestrzeń, w której zadanie to może być realizowane na wiele sposobów. Doskonałym narzędziem staje się słowo, za pomocą którego budujemy właściwą, przyjazną komunikację, nawiązujemy dialog, którego podstawę stanowi szacunek wobec drugiego człowieka.

Literatura

Czerepaniak-Walczak, M., 1997, *Aspekty i źródła profesjonalnej refleksji nauczyciela*, Edytor, Toruń.

Dylak, S., 1995, *Wizualizacja w kształceniu nauczycieli*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.

Кондратьева, И.Г., 2007, О педагогических условиях формирования воспитательной компетенции студентов при обучении иностранному языку, w: *Казанский педагогический журнал*, Институт педагогики и психологии профессионального образования, Казань, 7, s. 65-70.

Mietzel, G., 2002, *Psychologia kształcenia*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk.

Niebrzydowski, L., 1989, *Psychologia wychowawcza*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Okoń, W., 1996, *Nowy Słownik Pedagogiczny*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa.

Рогова, Г.В., 1991, Цели и задачи обучения иностранным языкам, w: А.А. Леонтьев (red.), *Общая методика обучения иностранным языкам. Хрестоматия*., Русский язык., Москва, s. 75-83.

Strykowski, W., 2003, Szkoła współczesna i zachodzące w niej procesy, w: W. Strykowski, J. Strykowska, J. Pielachowski (red.), *Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej*, eMPi2, Poznań, s. 5-72.

Шляхов, В.И., 2005, Как провести учебную дискуссию и как обучать дискуссионным умениям, w: Авторский коллектив: Э. В. Аркадьева, Н. Б. Битехтина и др., *Живая методика. Для преподавателя русского языка как иностранного.* Русский язык-Курсы, Москва, s. 97-103.

Szymczak, M., 1978, *Słownik Języka Polskiego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Щукин А. Н., 2003, *Методика преподавания русского языка как иностранного*, Высшая школа, Москва.

Tkaczyk, L., 2008, Kompetencje wychowawcy klasy w nowej sytuacji edukacyjnej, w: *Infocen Forum Edukacyjne, Biuletyn Informacyjny KPCEN we Włocławku*, 45, s. 21-25.

(liczba znaków ze spacjami: 20411)